

Muszlim és örmény történeti források párhuzamai

– Tabari és Drasxanakertsi a szavárd-magyarokról

Immár újabb kiadásban, angol fordításban is hozzáférhető a perzsa származású, dél-káspi születésű *Muhammad ibn Dzsarir al-Tabari* (839-923/224-310 H.) monumentális munkája, a *Próféták és királyok története* (Ta'rih al-rusul wa'l-mulūk), mely a régi muszlim tudósoktól megszokott egyetemességgel igyekszik átfogni az emberiség történetét, a Teremtéstől a Kr.u. 10. század elejéig.* Már a korábbi, leideni kiadásból** is merítettek a magyar történész, filológus kutatók (Goldziher, Rásonyi Nagy, Sinor, Harmatta, Czeglédy és mások), ám úgy tűnik elkerülte a figyelmüket – s így a nemzetközi kutatás figyelmét is –, hogy Tabari több-kevesebb rendszerességgel említ néhány népet, eseményt, melyek számításba vehetők a dél-kaukázusi Udi tartományban, a Kura-folyó mellékén a 9. század elején letelepedett *szavárdok* történetének rekonstrukciójánál, akik tudvalevőleg a magyarság régi szövetségesei voltak (rég neveük a „*savartiasfali*”, De adm. imp., 38, és *Zuard*, Anon. 7.). Valójában a különböző nyelvű, korú forrásokban, torzításokban fennmaradt szavárd népnév, gyakran egy környezetben a magyarral, pl. a *sardi scythae/mazacasos* (Plinius), *souardeni/materi* (Ptolemaios), *sabeir/amzarte* (bizánci, szír szerzők), *sawir* (Örmény Geográfus), *suvar* (Volgai Bulgáriában, valószínűleg a *csuvas* név alapja is), *sober*, *saper* (hanti, manysi énekek), *sewordi* (örmény források), Szibériától (= *Szabíriától*) a Transzkaukázusig megadja a honfoglalás előtti, illetve már a hunok tömegeinek AD 3-4. századi, kelet-európai érkezése előtti magyarság történelmének legfontosabb sarkpontjait, történeti, régészeti, embertani, néprajzi, nyelvészeti értelemben egyaránt. Csupán a torzításokat kell „lehamozni” és előtűnik az eredeti, történeti életünk.*** Ugyancsak nagyszerű fejlemény, hogy elérhetők angol nyelven az örmény források, *Yovhannes Drasxanakertci*, *Movses Dasxurantci*, *Vardan Alewertci* és mások művei, melyek szintén fontos adalékokat nyújtanak népeink történetéhez.****

A bennünket érdeklő népnevek Tabarinál főként a *magharibah*, melynek hovatartozásáról semmit nem közöl a szerző, s amely nevet a kiadói jegyzetek *feltevészerűen* összekapcsolják az egyiptomi beduinokkal, a maghribi (المغرب) szó szerint nyugati) berberekkel, vagy kelet-afrikai fekete rabszolgákból lett katonákkal, valamint érdekesek a *sanariyyah*, *shakiriyyah* nevek, melyeket Tabari más csoportokra vonatkozóan ismerhetett, de ezekkel mintegy össze is keverhette a szavárdokat, magyarokat, lévén, hogy e nevek a bagdadi székhelyű Abbaszida kalifátusnak (750-1258) gyakran az északi, transzkaukázusi határainál bukkannak fel, legfőképp 838-870 között, a *türkökkel* együtt – illetve érdekfeszítő, eddig még fel nem dolgozott párhuzamok adódnak Tabari és az örmény források adatai között. A muszlimok *türk* zsoldosai lehettek kazárok, ogurok vagy keleti türkök, s ez utóbbiakkal kapcsolatban Tabarinál felbukkan „*Shabah*” alakban az iráni-ötörök méltóságnév, a *csobán*, *csopan*, *csaban*, mely a régi *ispán* méltóságnévünk, és a székelyek legendás *Csaba* személynevének alapja. Az alábbiakban ezeket a neveket és előfordulásait vizsgáljuk meg közelebbről, elsősorban *Stephanos*, szavárd-magyar vértanú fejedelemmel és a *magharibah* névvel kapcsolatban, valamint magyar fordításban közöljük a *Shabah*-ról, a „türkök királyáról” szóló Tabari-részletet. Nézzük tehát a két kortárs, a perzsa-muszlim Tabari, és az örmény-keresztény Drasxanakertci közléseit *Ukht Istifanus*-ról és unokaöccséről vagy öccséről, illetve *Stephanos „Kon”* fejedelemről és a *sewordik*-ről, ebben a zavaros században, amikor a Kaukázustól délre fekvő királyságok, fejedelemségek a muszlim hódítókkal harcoltak.

* 1-40. kötet, kiadta: State University of New York Press, 1989-2007, www.sunypress.com; pdf letölthető: www.reddit.com, www.nothingenglishtabari.sharefile.com (zip)

** *Annales auctore Abu Djafar Mohammad ibn Djarir at-Tabari*, ed. M. J. de Goeje et al., Lugduni Batavorum, 1879-1901; másik kiadás: *Tārih At-Tabarī*. Ed. Mohammad Abul-Fadl Ibrahim. Cairo 1979.

*** V.ö. szerzőtől *Magyarok, szavárdok a 2. századi Szármáciában*, Turán, 2009/1., *Magyar őstörténeti tanulmányok*, Mikes International, 2010, www.federatio.org, www.mek.oszk.hu, *Restitutio Historiae Veterum Magarii*, www.issuu.com, valamint *Isszedónia*, Mikes Intl., 2013/1., és *A Képes Krónika „ősnévsorának” megfejtése*, Eleink, 2014/4; előkészületben: *Isszedónia II. – szabir-magyar néprajzi elemek az uráli népeknél*.

**** www.rbedrosian.com

Al-Tabari (839-923), 34. kötet, p.124, AD 852. aug.-szept.:

*Bughā*⁶⁴ azután megtámadta 'Isa b. Yusuf-ot, Stephanos unokaöccsét⁶⁵, aki *Xtiš* erődben tartózkodott, mely al-Baylaqān körzetben volt.⁶⁶ *Xtiš* 10 *farsakh*-ra (60 km) van al-Baylaqān-tól, és 15 *farsakh*-ra (90 km) Bardha'ah városától.⁶⁷ *Bughā* háborút kezdett ellene, és elfoglalta (az erődjét). Foglyul ejtette 'Isa b. Yusuf-ot, és elhurcolta fiával és apjával együtt. Elhurcolta Abū al-'Abbās al-Wāthī-t – akit *Sunbāt* b. Ashūt-nak neveznek –, és vele együtt Mu'āwiyah b. Sahl b. Sunbāt-ot,⁶⁸ Arrān pátriárkáját, és *Adharnarsē* b. Ishāq al-Khāshinī-t. (ford.: Z.T.Cs.)

Drasxanakertc'i (katholikosz 898-925†): Örményország története, 26. fejezet, AD 855.:

11. Közben *Bughā* elment és elfogta *Atrnerseh*-t, a nagy fejedelmet, aki *Xačen* erődben élt, rokonaival együtt.⁶⁹

12. Innen elvonult Gardman tartományba, ahol megostromolta Gardman erődjét, és elfogta *Ktrič*-et, az ország fejedelmét,⁷⁰ akit béklyóba vetett.

13. Innen továbbvonult *Uti tartományba*, és *Tus* faluban⁷¹ elfogta *Step'annos*-t, a *Kon-nak*⁷² nevezett, kinek népét *Sewordik*'-nak hívták őseről, *Sewuk*-ról.⁷³ (...)

⁶⁴ *Bughā* al-Kabir, az idősebb, a bagdadi kalifa, al-Mutawakkil (847-861) örményországi helytartója volt.

⁶⁵ Tabari 33. köt., 78, 82, 90: 'Isa b. Yusuf, aki *Ukht Istifanus* vagy *Stephanus* unokaöccse, Minorsky szerint; érdekes, hogy Drasxanakertc'inél is van egy mellékneve Stephanosnak; ld. alább, és 9. jegyzet.

⁶⁶ P'aytakaran, ugyanilyen nevű várossal a kaukázusi Albániában, ma Beyləqan, Azerbajdzsánban, az Araxnál.

⁶⁷ Ez a paraméter a mai térképen, légvonalban egy Tuğ, vagy Togh nevű települést jelöl ki Karabah területén, ahol egy vár és egy St. Stephan templom is található (ld. Bassa Gizella Kaukázus-térképe).

⁶⁸ VIII. Smbat Bagratuni, 826-855, és fiai, Asot (V. Asot, 856-890) és Musel, ld. alább, Drasx. 45.

⁶⁹ *Bughā* útvonala a kaukázusi Albániában délről vezet a Szevan/Gokcsa-tó környékére (ld. térkép hátul).

⁷⁰ Inkább településről, nem személynévről lehet szó, bár elhelyezése bizonytalan, v.ö. *Ktrič* városról, Hübschmann: *Die Altarmenische Ortsnamen*, 1904, p.292, 305, 441, hivatkozással *Kitharizón*-ra, Theodosiopolis/Erzurumtól délre, Prokópius, DBPers. II. 24,13., AD 543., ám ez jóval nyugatabbra található (ford. H. B. Dewing, 1914., p.476-77; megj.: itt is feltűnnek a szabir-magyar zsoldosok, élükön *Ildiger* vezérrel, v.ö. *Iliger*, Agathias, III. 17, p.177, AD 555. évnél, ahol említi Balmak és Kutizis szabir-magyar vezéreket is, ld. J. D. Frendo angol fordításában); kellett lennie egy *Ktrič* vagy hasonló nevű városnak Arranban is (mai, azeri *Xocik*?).

⁷¹ Talán a két *Tovuz* település egyike, Samkurtól nyugatra; van arra egy *Taush* nevű mellékfolyó is.

⁷² A *Step'anos* nevet általában grúz/georgiai királyok viselték a 6-8. században, de megjelenik Karabah fővárosa, *Stepanakert* nevében is, mely az azeri-török *Xankənd* nevével együtt emlékeztet Stephanosra és „Kon” nevére; a „Kon” lehet a *kun* torzulása, melyet eredetileg nem a kipcásokra, hanem a hunokra használhattunk (köz.-per. *chiön*, kín. *xianyun*, *xiongnu*, ld. Györffy a kunokról, MKE, 1990, 215, 218), vagy a magyar kende, ill. a kán cím romlott alakja, ld. *kündü-kagán* méltóság a Volgai Bulgáriában (Ibn Fadlan, AD 922), ahol a rangsor: *elteber*, *kende*, és *dzsula* (a kazár udvarban más méltóságok voltak, *qaqan*, *qaqan-beg*, *dzsausigir*, *sad*, Róna-Tas, 1996, p.128, és p.193), tehát a Volgánál maradt magyarok uralkodóit jelentette a 2-3. méltóság, a kendét és a gyulát (Dzsajhani); a honfoglalók harmadik, bírói főtisztvisletét, a tárkányt, *karkha* alakban közli a DAI (Tabari 30, p.168, *tarakhinah*, ld. még 24. jegyzet); a kende esetleg lehet az ötör. kán cím ómagyar kicsinyítőképzős alakja, s a kend megszólítással uralták egymást régen a magyarok. Ibn Fadlannál a volgai „bolgár” uralkodó magyar neve: *Alm.sh b.n S.l.ki b.l.t.var*, الس بن شلكى بطوار Szalka v. Zalka elteber fia *Álmos*, aki az ötör.-kazár *elteber*, alkirályi címmel uralkodott, mely a kaukázusi „vörös” hunoknál (köz.-per. *karmir chiön*) is megvolt a 7. században (*Alp' Ilit' uer* vagy *Ilut' uer*, Dasxuranci, 41. fej.; más hun főemberek: *Avči* [tör. vadász] *tarkhan*, 42., *Khorasan tegin*, *Ch'at'n Xazr*, 43, ld. Kurszán, Árpád fejedelemtársa; érdekes adat az Álmos névhez, hogy egy valószínűleg szabir-magyar *Álmos* vezér Atila fiai ellen harcolt 453-ban, a hun törzsszövetség felbomlásakor, Jordanes, 50,266.; v.ö. 'álom' szavunk a kelet-uráli nyelvekben, és a 'lélek', 'lélekzet' szavunk töve is *lil* alakban, pl. *vuares lil* = vércse-lélek; ld. még Leel/Lehel vezér és a *Zuard*-nemzetség, Kézai, 32., és Anon. 39, 41).

⁷³ A „sewordik” a szavárd örm. többszáma, a *Szevuk*, *Szev* pedig részben a József kágán levelében szereplő *Zavuk*-ra utal, a judaizált kazárok szavárd/szuvar szövetségeseinek nevére 960 körül (Hölbling, I, 133), részben pedig a bibliai Szeva, Szavtah, Szavteka nevekre, Kús fiaira, I.Móz. 10,7, tehát egy biblikus genealógia jelenik meg, mint más, középkori szerzőknél, bár ennek is lehetett ősi valóság alapja, ld. *subar*, *saspeires*, *sabiah/sabeus* népek Elő-Ázsiában (Ungnad: *Subartu*, 1936, Hérodotosz, IV. 37, 40, és a harrani szabeusok). Nem kizárt, hogy a szavárd név végén szereplő d-betű, amit idegen szerzők, források általában elhagynak a név említésekor, egy iráni-ómagyar kicsinyítőképző, ld. személy- és helyneveinkben, Árpád, Csanád, Diósd, Fonyód, Szövérd, etc. Érdekes, hogy Ravennai Anonymus AD 680-700 körül egyenesen országnévvé teszi a szavárdok nevét, *Sardo-*

15. Ezt követően minden foglyot megkötözve eléhoztak, s ő elvitte őket a kalifához.
16. Hasonlóképpen magával vitte a kalifa udvarába *Smbatot*, azzal az ígérettel, hogy hűségéért cserébe, a kalifa egész Arménia urává teszi, ellátva gazdag ajándékokkal és méltóságokkal s így küldi vissza hazájába.
17. De amikor elérték a kalifa udvarát és megjelentek előtte, a többi fogollyal együtt kezelték és bebörtönözték. Tudomást sem vettek addigi hűséges szolgálatáról.
18. Néhány nap múltán Arménia és Albánia minden urát és fejedelmét választás elé állították: vagy áttérnek az ő istentelen hitükre, elhagyva Krisztus tiszteletét, s így sok ajándékot és méltóságot kapva tőlük, visszatérhetnek hazájukba és otthonaikba, vagy végetér minden reményük, és kegyetlen kínzások, szenvedések és szörnyű halál várnak rájuk. (...)
28. Csupán *Step'annos*, akit a nép (örm. famik) *Kon*-nak nevez, kit Bugha megkötözve vitt a kalifa udvarába, az örmény főurak (örm. naxarar) után, ő szenvedett *mártíromságot*, miután sok csapással sújtották Krisztus nevének megvallásáért. A Világosság Atyja megkoronázta őt, és neve beíratott az Élet Könyvébe. Halála a római időszámítás 608. évében történt.⁷⁴

37. fejezet (AD 897-901):

13. Miután búcsút vett a királytól (IX. Smbat, 890-914), útközben az eunuch⁷⁵ átadta magát a féktelenség kísértésének némelyek rágalmozó kijelentései hatására, kiknek elméje hajlott a gonoszságra, és nagy erővel vonult *Georg, a sewordik' pátriárkája* (örm. nahapet) ellen, kiknek neve ösüktől, *Sew*-től ered.
14. Az eunuch teljes haderejével váratlanul megtámadta őket. Noha a *rettenthetetlen sewordik'* vitézül ellenálltak neki, mégsem tarthatták magukat a támadás hirtelensége miatt. Az eunuch foglyul ejtette *Georgot, a testvérével együtt*, akit *Arues*-nek (Arewēs?) hívtak, és magával hozta őket P'aytakaran városába.
15. Itt a leendő hóhéraik szigorúan kikérdezték őket, és próbálták eltéríteni őket a Krisztus által adott törvényektől Mohammed szentségtelen vallására.
16. Mindazonáltal (a *sewordi hercegek*) nem engedelmeskedtek követeléseiknek, s nem cserélték fel a mennyei élet üdvösségét a jóvátehetetlen rombolásra és egy értéktelen életre. Ezért kivégezték őket, s nevük beíratott az Élet Könyvébe.

45. fejezet (AD 910):

5. Az ellenség azonnal összecsapott velük (muszlimok az örményekkel), oly módon, hogy (az örmények) készületlenek voltak a támadásra, és nem ismerték fel az *Uti tartományból* való csapatok árulását, akiket *sewordik'*-nak neveztek.
6. Asot és Musel (Smbat fiai) mások előtt vetették magukat az ütközetbe, és hősiességükkel nagy pusztítást rendeztek az ellenség soraiban, nagy zavart okozva nekik.
7. Az ütközet hevében, amikor már a kézítésre került a sor, az *Utiból való csapatok hirtelen sarkonfordultak*, és csalárd tervük szerint elvonultak, vissza sem térve.⁷⁶ (ford.: Z.T.Cs.)
- Nyilvánvalóak tehát a párhuzamok az örmény és a muszlim krónikás között, de Tabari nem *Stephanos/Istifanus* vértanúságát említi, hanem ennek unokaöccsét (vagy öccsét), „Iszā ben Juszufot”, azaz a szintén keresztény József fia Jézust, néhány évvel korábban, aki a szavárd nagy-

nium, Sardatium alakban (Cosmogr., IV. 11., 14., Pinder-Parthey, 1860, uitt IV. 2, *Onogoria*), a pliniusi, ptolemaiosi nevek és a Tab. Peutingeriana átvétele nyomán (*Sardenae*), toposzként, de talán kortárs közlés alapján is, hisz', ne feledjük, a Ravenna környékére költöző ogur-hun királyfi, Alcek és népe is hozhatott híreket (31. j.).

⁷⁴ Róma alapításának millenniumi évétől, AD 247-től számítva.

⁷⁵ Egy renegát görög, akit Yovsep-nek, 'Józsefnek' hívtak, az arabok pedig Wasif-nak.

⁷⁶ A 6. századi bizánci történetírók többször megemlítik, hogy a szabiok (még a magyarokkal együtt) változókorok, oda állnak, ahol nagyobb zsoldot kapnak, ld. Prokópius, DBGoth, IV. 11, Menandros, Fr. 41, 42, Agathias, III. 17-18, IV. 13.; v.ö. Menandros a kutrigurok és utrigurok szembenállásairól, Fr. 3, AD 558, más-más fejedelmek alatt, s Zabergán neve esetleg utalhat már ekkor egy szabir-magyar fősegre a kotrigurok felett, bár e név perzsa környezetben is megjelenik, ld. Kmoskó: *Szír írók a steppe népeiről*, 2004, p.243, AD 534-ben.

bácsival (vagy bátyjával) szomszédos területen, vele együtt uralkodhatott (ld. táblázatok). Úgy vélem, a két forráshely együtt igaz, de vallási okokból az örmény szerző Stephanos vértanúságát emeli ki, Tabari és forrásai pedig a korábban foglyul ejtett öccsről vagy unokaöccsről tudnak, és nem tartották említésreméltónak Stephanos halálát, melyhez hasonló nem volt ritka akkoriban. Viszont Tabari említi egy bizonyos *Sanariyyah* terület uralkodóját, akit 853-ban megöltek Tifliszben/Tbilisziben (uo. p.128): „Ebben az évben (853. nov.) megölték a *Sanariyyah* uralkodóját a Városi Kapunál.” Mivel későbbi muszlim írók, pl. Dimisqi és Yakut közölnek egy „*sanawardiya*” névalakot a szavárd-magyarokkal kapcsolatban,⁷⁷ nem kizárt, hogy Tabari is összekeverhette a *sawardiyah*-t a *sanariyah*-val, s így ez a tudósítása szólna *Stephanos* mártíriumáról. A *sanariyyah* a jegyzetek szerint az örmény *tsanar* arab változata, és Vardan Areweltci említi a 13. században, mint a régebben a Kaukázusba települt keresztény káldeusok területét, egy örmény-grúz névmagyarázattal (Vardan, 56. rész). Az is szerepel Vardannál, hogy 1044-ben a szevordik uralkodója a perzsa származású Fadlun (ld. Fadlunidák vagy Shaddadidák). Ez egyben az utolsó ismert adatok egyike a dél-kaukázusi szavárd-magyarjainkról, akiket hamarosan elborított a szeldzsuk-török hódítás hulláma, illetve örmény források olykor még említenek itteni „magyar” helyneveket, a 13-15. században.⁷⁸

Egyezések és különbségek Tabari és Drasxanakertci beszámolóí között

Tabari

- Bugha
- Adharnarseh, Sunbat
- Xtiš
- Isa b. Yusuf, aki Ukht Istifanus / Stephanos öccse, vagy unokaöccse, fogságba esik 852-ben, Xtiš várában

Drasxanakertci

- Bugha
- Atrnerseh, Smbat
- Ktrič
- Step'annos, a sewordik fejedelme, fogságba kerül Tusban, Uti tartományban, † 855

Egy szavárd-magyar család- és sors-töredék a Dél-Kaukázusból

Keresztény szülők (?)

Step'annos, a *sewordik* fejedelme, akit a nép „*Kon*”-nak nevezett, muszlim fogságba kerül az utibeli *Tus*-ban, majd vértanúságot szenved keresztény hitéért Bagdadban, AD 855-ben (Drasxanakertci)

Leánytestvér, oo József, fiuk: „*Isa ben Yusuf*”, azaz József fia Jézus/Jesua, aki az unokaöccse (vagy öccse?) *Ukht Istifanos/Stephanos*-nak, *Baylaqan/P'aytakaran* uralkodójának; „*Isa b. Yusuf*” muszlim fogságba kerül fiával, apjával, *Xtiš/Ktrič* várában, AD 852-ben; elfogják a kalifának alárendelt örmény királyt, VIII. Smbat Bagratunit (arab forrásokban Abu 'l-Abbas, uralk. 826-855), és más főurakat is (Tabari, Drasxanakertci)

De térjünk vissza a szavárdok egyéb szereplésének vizsgálatához, ahhoz, hogy vajon *lehetek-e ők*, vagy részben *ők is*, a Tabari által gyakran említett „*magharibah*”, akik muszlim zsoldban rendszeresen *türkökkel* jelennek meg 838-870 között, de sem előtte, sem utána nem tűnik föl ez a név Tabarinál, csak földrajzi és személynévben, mint al-Maghribi, berber, a 38. kötetben pedig

⁷⁷ Ld. Zimonyi István: *A magyarság korai történetének sarokpontjai – elméletek az újabb irodalom tükrében*, Szeged, 2012, p.155. (dc_500_12_doktori_mu.pdf)

⁷⁸ Lukácsy: *A magyarok őselei*, Kolozsvár, 1870, p.175-176., Orbeli (Step'annos Orbelean) és Mezop (T'ovma Metsobetci) a Magyarok völgyéről és Magyar faluról, bár ezeket az adatokat alaposabban felül kell vizsgálni.

maghribi és berber, Észak-Afrikában.⁷⁹ Jelentheti-e ez azt, hogy ebben az időben is voltak *magyarok* a szavárdok között, akik valami miatt előtérbe kerültek, s ők tárgyaltak a muszlim zsoldról, ezért az ő nevük került Tabarihoz, az ő forrásaiba, vagy a dél-kaukázusi szavárdok nevezték magukat *magyarnak*, ami szintén logikus lett volna, bár egyéb forrásban ez nem jelenik meg? Nem könnyű eldönteni ezeket a kérdéseket, csak latolgathatjuk az igazságot, de van pár érdekes adat, melyek erősíthetik a feltevést, hogy magyarok és szavárdok a Konstantin császár által említett szétválás, feltehetőleg 815 után⁸⁰ is együtt harcolhattak örmény, bizánci vagy muszlim zsoldban, a Kaukázustól délre, majd a kárpát-medencei honfoglalást megelőzően végleg elszakadtak egymástól. Mik ezek a megerősítő adatok?

Theophanes folytatója említi, hogy 840-ben, Theophilus császár uralkodásának vége felé, az anatóliai Amorium ostrománál tízezer *türk* lovasíjász az *örményekkel* együtt harcolt a muszlimok oldalán,⁸¹ s ezzel párhuzamosan Tabari (ld. alább) a *türk* és a *maghariba* zsoldosokat említi Ammuriyyah-nál (838-39-ben). Thury József is felhasználta Theophanes folytatójának adatát a tanulmányában,⁸² de sajnos nem idézte Tabarit, holott nagy valószínűséggel itt *nem* a magrebi, észak-afrikai berberekéről van szó, hanem valóban szavárdokról, akik honfoglalás előtti, levédiai magyar csapatokkal kiegészülve harcolhattak Amoriumnál, s a tízezer fős zsoldos seregben ott lehettek más, türk, kazár, ogur lovasíjászok is.⁸³ Szintén Theophanes folytatója, valamint a bizánci császárokról szóló Genesis, az ostrom utáni békekötésről számol be, Theophilus fia, III. (Amoriumi) Mihály császár uralkodása elején, 842-ben, a bizánciak és bizonyos „*kabeiron*” között, akik kaukázusi népekkel együtt szerepelnek: „*örmények, káldeusok, ibérek, zech-ek, kabirok*”,⁸⁴ illetve: „*abházok, zech-ek, ibérek, kabirok, szlávok, hunok*”.⁸⁵ A 9. században amúgy teljesen egyedi „*kabeir*” név nyilvánvalóan a *sabeir*, azaz szabir, szavir elírása, ami előfordulhatott a legjobb szerzőknél, másolóknál, ahogy Tabarinál is lehetett egy „laza” általánosítás a *shakiriyya* a *sawardiya* helyett, vagy a magharibába kell beleértenünk a sawardiyát is. Egyébként pedig egy valószínű történeti egymásutánról beszélhetünk a két adat-csoport között: Amorium ostroma után a vesztes bizánciak békét kötöttek a dél-kaukázusi szavárd-magyarokkal, akiknél egyébiránt a fizetség mellett stratégiai megfontolások és egyszerűen a férfias virtus is hozzájárulhattak a zsoldos-szerep vállalásához.

Egy másik érdekes párhuzam a szabir-magyarok és a magharibah között a vár-ostromoknál tanúsított ritka és rendkívüli bátorságról szól, ami összhangban van a szabirokról és magyarokról szóló egyéb tudósításokkal: 579-ben egy *Sapferes* (Σαπφηρης) nevű vitéz egy bizánci erőd, Beiodes ostrománál a fal hézagaiba illesztett vasrudak (lat. *paxillos*) segítségével mászott fel a várfalra, így segítve visszafoglalni az erődöt a perzsáktól,⁸⁶ illetve kb. 280 év múlva hasonló

⁷⁹ Megj.: azóta sok víz lefolyt a Níluson, ld. Almásy László felfedezését az egyiptomi-szudáni „magyarabokról”, akik a török hódoltság idején fogolyként kerültek oda (*Sivatagban, homokon*, 1935, p. 104-108).

⁸⁰ Az időpontot kijelölheti a Don jobb parti *első* Sarkel sáncerőd („Fehérvár”, Cimljanszkoje gorogyiste) megtámadása valószínűleg a besenyők részéről, melyet a temetőjében talált arab dirhemek (melyek zsoldként is odakerülhettek) al-Amin kalifa korára, 809-813 körül datálnak (Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba, I:1, 1988; besenyőkről ld. Györffy, MKE, 98). Ld. arab dirhemek honf. magyar temetőkben, pl. Kenézli, I/14, a 10. sz. elejéről (László Gy., 1994, 106). Ld. még D. Dimitrov: *History of the Proto-Bulgarians north and west of the Black Sea*, 1986., de a „pánbulgár” szemlélet miatt csak megszorításokkal ajánlható (pl. az összes nyugati tájolású sírt a Donyec-Don, Kubán mentén, és a kaukázusi Alán-kapunál „proto-bulgárnak” nevezi, holott ez egy tipikusan honf. magyar jellegzetesség, és megvan pl. a szakáknál és a korai avaroknál is).

⁸¹ Theophanes Continuatus, Lib. III. 31, p.126-128, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 1838.

⁸² A magyarok szavarti aszfali neve, I-II., Századok, 1897, korábban többször idéztem, pl. Turán, 2006/3.

⁸³ Kazárokról ld. *The World of the Khazars*, ed. P. B. Golden et al., Brill, 2007.

⁸⁴ Theophanes Cont., Lib. II. 12, Z.T.Cs.: *Sardi, Kabiri, Sapferes, Servoti, Savini*, Mikes 2011/3.

⁸⁵ Genesis de Michaele Amoriensi, Lib. II., p.33, CSHB, 1834. (a Theophylactos-kötetben); a „hunok” megjelölés itt kazárokat jelölhet, akiket örmény források is így neveznek néha.

⁸⁶ Theophanes, p.399, Theophylactos II. 18, *Sapeir* (Σάπειρ), ld. Szádeczky-Kardoss, in Magyar őstörténeti tanulmányok, 1977, pp. 277-282, utalással a Menandros 41, 42. töredékében említett Kura-menti szabir határvédő kontingensre, s hogy egy részük a perzsákhoz állt (Fragmenta Historiarum Graecorum, IV., ed. Carolus Müller, p.242-244). Ebben az időben a népnév még gyakran megjelenik személynévként, így a vitéz férfiú nyilvánvalóan szabir-magyar lehetett (v.ö. *Honagur, Unujur* nevű, azaz onogur vitéz, Dasxurantci, II. 51, és Tabari, XXXV. 6);

bravúrt jegyez fel Tabari, Bagdad 865. évi ostrománál: egy „magharibah” megcsáklyázta a falat és felmászott rajta (35. köt., p.60, ld. alább). Érdekes még itt, hogy Tabari tulajdonképpen „elszólja magát”, mert azt írja, hogy a védők úgy *hitték* erről a magharibáról, hogy magrebi – vagyis nem volt az, nem volt „berber”. Nem kizárt, hogy szavárd-magyar lehetett, „*fekete fiú*”, a nevük örmény-perzsa etimológiája szerint,⁸⁷ s ez utalhat akár az ősi, elő-ázsiai „kúsita”, szubareus eredetükre, bár a név töve, 'sya' úgy tűnik óiráni eredetű,⁸⁸ s ezesetben a „fekete” nem feltétlenül bőrszint jelöl.⁸⁹

Térjünk most át a „magharibah” név szereplésére Tabarinál, időrendben. Mint ismeretes, az egyéb arab nyelvű források főként baszdsirdnak (*b.s.ğ.r.d.*, ebből, vagy a bes/5-ogur törzsszövetség nevéből lett a baskír név, ld. Jordanes 53,272, „bittugur”, Agathias II. 13, „bittores”), mahgarijjának vagy madzsgarijjának (*m.h.f.r.yyah*, az f-et g-re, h-t dzs-re szokták cserélni), ill. hunkarnak (*h.n.k.r.*, a honfoglalás után) nevezik a magyarokat, az egyik újperzsa forrásban pedig madzsgari (*m.ğ.gh.r.i*) szerepel (Hudud al-alam), viszont Tabari a *m.gh.a.-r.b.h* alakot közli, mely eltér ezektől, de némileg a *m.gh.r.b.i.* névtől is, mely arabul nyugatot, nyugatit jelent⁹⁰. A jegyzetekben nincs megindokolva, hogy Tabari miért nem a szokásos maghribi alakot használta, s miért használta *külön* a berbert is (vagy mások fordították berbernek a maghribit?; a 40 kötet különböző fordítók munkája). Úgy tűnik, Tabari „nagyvonalúan” nem részletezte, hogy voltak maghribiek és *madzsgarik*, szavárd-magyarok a muszlim zsoldosok között, egynek vette őket. A 'magharibah' egyébként hasonló végződésű a szlávok arab nevéhez, a szaklabához, szakalibához (*s.q.l.b.h*).

Tabari, XXXIII. kötet:

838-39. évben: a bizánci, kisázsiai Ammuriyyah (Amorion, Amorium) ostrománál a *magharibah* és a *türkök* a muszlim oldalon harcolnak, parancsnokuk *Aytakh* (p.46, n. 152). Támadásaik hatására a falon ütött rés egyre nagyobb lett, s addig folytatták, míg számos bizánci megsebesült (p.113; e kötetben a 317. jegyzet foglalkozik részletesebben a magharibah név eredetének taglalásával, mivel ettől a kötettől kezdve szerepel a név, a 36. kötetig, a 9. század utolsó harmadáig bezárólag; de mint sok más arab elnevezésnél, melyek idegen népeket jelölnek, itt sincs igazán szilárd támpontja az értelmezésnek, úgyszólván nézetem szerint teljes joggal felmerülhet egy magharibah = magyar, szavárd-magyar azonosítási lehetőség is).

839-40: Mazyar b. Qarin, a dél-káspi Tabarisztán uralkodója, aki fellázadt al-Mutasim kalifa ellen, azt mondja, hogy a kalifa csapatai között vannak „*a maroknyi légyhez hasonló magharibah, és a türkök, az 'ördögök fiai', akikre lecsapunk, mielőtt kifeszítenék az ijaikat.*” (p.191, a türkökről ld. Muhammad Próféta mondásait, a hadiszokat, melyekben az „utolsó óra”, a végidők egyik jele, hogy Khoraszánból a türkök ill. egy széles, lapos arcú nép, prémes öltözkémben megindul a muszlimok ellen, Bukhari 2927, 3587, Muslim 7313, Majah, 5. köt., és Tirmidhi 2244, www.kalamullah.com, és Z.T.Cs.: *Iszlám eszkatológia*, 2015, kézirat).

Beioudes erődöt nem sikerült azonosítani, valahol Kelet-Anatóliában lehetett, *Bezabde* a Tigrisnél, Darától keletre, vagy örm. *Bznunik*, arab *Bajunais*? (Hübschmann, 328, 330).

⁸⁷ *De cerimoniis*, II. 48, p.687, gör. *maura paidia*, a „szervotik”; *három* fejedelmük (g' *arkhontas*) utalhat a régi főméltóságainkra is (ld. 9. jegyz.); e szavárdok keresztények voltak, gör. *filokhrisztón*, „Krisztus-szeretők”.

⁸⁸ V.ö. az avestai herceg, *Syavarshana* neve „Fekete Csődör”-t jelent (ford. Darmesteter, www.archive.org), de ld. *Suwardata* (Nap-adta), iráni típusú királynév az El-Amarna táblákon, i.e. 14. sz (Skjaervø, 2007).

⁸⁹ Ld. „fehér” és „fekete ogurok” a Kijevi-krónikában, a 7. és 9. századi honfoglalókkal kapcsolatban (Poveszti); a szín utalhatott egy népcsoport égtájak szerinti elhelyezkedésére (Kínában pl. fehér = észak, fekete = nyugat). Ld. még al-Maszúdi († 956 k.), aki megemlékezik a szavárdokról és fokosaikról: „*Ami a Kurr folyót illeti, eredete a Gurgin birodalmához tartozó Gurzan vidékén van; az abház vidékén átfolyva a tiifliszi végekhez ér, amelyek általa két részre szakadnak, azután a siyawardiya vidékein átfolyik. Ők az örmények egyik fajtája; nagy és vitéz nép, amint azt a rájuk vonatkozó tudósításokban megjegyeztük;*⁸⁹ *hozzájuk fűződik a siyawardiya néven ismert csatabárdok elnevezése, amelyeket a siyabiya és más barbár seregek szoktak használni.*” (Aranyezők és drágaköbányák, XVII. fejezet, Kmoskó M.: *Mohamedán írók a steppe népeiről*, I/2., p. 189). Maszúdi tévedett a szavárdok „örmény” eredetével kapcsolatban – ahogy abban is, hogy a kazárok szabirok lennének –, de ez utalhat a szavárdok akkori örmény szövetségére, ill. talán a *szablya* szabir-magyar nevére gondolt. V.ö. Tabari 29. köt., 171, *uswariyyun*, *sababijah* vagy *siyabijah*, bár e nevekhez írt kiadói jegyzetek a perzsa *savaran* lovasságra utalnak, és bizonyos pre-iszlám „szumátrai” bevándorlókra, a muszlimok indiai hadjárata kapcsán.

⁹⁰ *Al-Maghrib* földrajzi név is Marokkó területén, és a napnyugta utáni imaóra neve az iszlám vallásban.

XXXIV. kötet:

844-47: Al-Wathiq kalifa kiküldte Bugha vezetésével a *shakiriyyah*, *türk* és *magharibah* csapatokat a Mekka és Medina között élő *beduinok* ellen (p.19); 846-47-ben a *türk*, *shakiriyyah* és *magharibah* csapatok 4, 8, és 3 havi földbérletet kapnak. (itt jegyezzük meg, hogy a *shakiriyyah* nem népnév, hanem a perzsa *čakar*, szolga, testőr szóból származik, Tabari, 23. köt, p. 31, n. 140.; a *shakiriyya* a korábbi, 23, 24, 25, 27. kötetekben külön is szerepel)

848-49: Zirak al-*Turki* vezetésével az Urmia-tótól északra harcolnak a *türkök* (200 ezren), a *shakiriyyah* (900-an), és egy 4000 fős vegyes, *türk*, *shakiriyyah*, *magharibah* csapat (p.79).

852. aug. 30.: *türkök* és *magharibah* elfogják Tifliszben és Bugha elé viszik Ishaq b. Ismail-t, aki kivégezteti (ld. Dasxuranci, II. 21.: Sahak Ismayelean), és felgyújtatja a várost; másnap reggel megjelennek a *magharibák*, kifosztják a halottakat és elviszik az élő foglyokat (p.122-123; ld. a Dzsajhani-hagyomány a foglyok eladásának gyakorlatáról a honf. előtti magyaroknál). Következő napokban Bugha elfoglalja *Ātiš* erődöt Baylaqan/Paytakaran tartományban (p.124, ld. fent), de itt érdekes módon *nem* szerepelnek a *türkök* és a *magharibah*.

853. nov.: a *sanariyyah* (dél-kaukázusi keresztény káldeusok) uralkodóját meggyilkolják a Városi Kapunál (Tbilisizben). (p.128, egyedül itt szerepel ez a név)

855. dec.: száz lovas: 30 *türk*, 30 *magharibah*, 40 *shakiriyyah* (p.139).

XXXV. kötet:

862. jún.: *türkök*, *magharibah* és ushrusanniyyah (Szamarkandtól keletre fekvő járásból, Tabari, 34, p.50, n. 185, 186) hűségesküt tettek az idősebb és fiatalabb Bugha és Utamish előtt Szamarrában, Bagdadtól északra. (p.1); néhány mubayyidah kapuőr fellázadt és a *shakiriyyához* csatlakozott, növelve ezek számát. Ekkor a *magharibah* és az ushrusanniyyah megtámadta, körbevette és a nagy út felé szorította őket (p.4); azon a napon a *magharibah* kifosztotta néhány közember házát, de estére vége lett a felfordulásnak. (p.11).

863. jún.: a *magharibah* gyülekezett a samarrai híd közelében, de aztán elmentek. (p.14)

865. jan.: Wasif felszerelte a *magharibah* lovasságot és a gyalogság egy részét, és a lázadó *türkök* ellen küldte őket; a *shakiriyyah*-nak is üzent, hogy készüljenek fel szükség esetére, de délutánra a kedélyek megnyugodtak, mert a türk parancsnokok leintették a lázadókat (p.31); uitt. a *türkök*, a *magharibah* és a *shakiriyyah* fizetési listájáról (p.39).

865. márc.: *türkök*, *magharibah*, faraghinah (ferganiaiak) „és hasonlók” serege Bagdad ellen vonul; a *türköket* és ferganiaiakat Al-Durghuman al-Farghani vezeti, a *magharibah* vezérének neve *Ratlah* (Radla?) (p.48); az ütközetben elesett *türkök* és *magharibah* holttesteit és levágott fejait csónakokba tették (p.49); majd fordult a hadiszerencse, és támadásba lendült a *türkök* és a *magharibah* nagy serege, teljes fegyverzetben, harci gépekkel (p.55, ld. Prokópius DBGoth. IV.11, a szabirok ostromgépeiről); „a védők kénytelenek voltak visszavonulni a kaputól, s ekkor az egyik *magharibah* a kapuhoz jött és csáklyát vetett. A csáklya fennakadt, és ő felmászott a falon. A fal őrzői elfogták és megölték, fejét pedig hajítógéppel a türk táborba lőtték. Erre a *türkök* visszavonultak. Azt is mondják, hogy a kapu védelmével megbízottak megrémültek, amikor meglátták a *türkök* és a *magharibah* sokaságát, akik aznap odajöttek a zászlóikkal, dobjaikkal, és az egyik *magharibah* megcsáklyázta a falat... A kapuőrök némelyike *azt gondolta*, hogy ez egy *maghribi*, aztán megölték, és fejét Muhammad b. 'Abdallah rezidenciájára küldték, aki megparancsolta, hogy tegyék közszemlére. Este [a *magharibah*] anyja és testvére egy saroglyán hozták az elesett testét, és siránkozva követelték a fejét, de nem adták nekik, hanem a hídfőnél maradt, míg le nem szedték más fejekkel együtt.” (p.60).

XXXVI. kötet:

870. jún.: Bászra ostrománál egy kb. ezer fős *magharibah* csapat harcol (p.55); később Al-Muhtadi (kalifa) kiküldte a faraghinah, *magharibah*, ukashiyyah, ushrusanniyyah és *türk* csapatokat, akik hűségesküt tettek neki két ezüst dirhemért és némi árpalisztert (fejenként, naponta) (p.93); ezután a *türkök* fellázadtak: „Al-Muhtadi épp befejezte a déli imáját, amikor csödület támadt a Jawsaq palotánál (Szamarrában). Ő ellenük küldte a faraghinah-t és a *magharibah*-t, de a *türkök* visszaszorították és teljesen lerohanták őket. Al-Muhtadi csapatait üldözve, a *türkök* csapatát állítottak nekik, és sok faraghinah és *magharibah* elesett. (p.95); mindegyik türk (akik megmaradtak a kalifa szolgálatában), és a hasonlók, két dirhemet kaptak naponta, és egy dirhemet a *magharibah* mindegyike. (p.97); a *magharibah* parancsnokai közül elesett az ütközetben Nasr b.

Ahmad al-Zubayri, és a *shakiriyyah* parancsnokok közül Attab b. 'Attab. (p.98); a faraghinah-k azt mondták, hogy ha egyesülnek a *magharibával*, legyőzhetik a türköket; és sorolták kiválóságukat a türkökkel szemben. A faraghinah sürgette al-Muhtadi-t, hogy menjenek a türkök után, és ezt tárgyalták délig. Végül, amikor al-Muhtadi elindult, lovasságának nagy része faraghinából, gyalogságának nagy része *magharibából* állt. (p.104, itt el kell bizonytalanodnunk, mert gyalogos magyar ebben az időben bizony nemigen létezett, és lehetséges, hogy itt a *magribi* berber gyalogságot érti Tabari, de lehet elírás is).

Függelék

„Shabah, a türkök legfőbb uralkodója”

Tabari egy kelet-iráni perzsa-türk összecsapás leírásánál említi a türkök királyát, *Shabah*-t, és fiát, *B.r.mudhah*-t,⁹¹ IV. Hormuzd, perzsa sah idején (579-590):

„A tudósítások visszamennek Hisham b. Muhammadig, aki azt mondotta: A türkök felvonultak Hurmuz ellen. Más szerzők állítják, hogy (Hurmuz) uralkodása tizenegyedik évében *Shabah, a türkök legfőbb uralkodója*⁷⁰¹ háromszázezer harcossal vonult ellene, míg elérte *Badghist* és *Heratot*,⁷⁰² [Ény.-Afganisztánban] s hogy a bizánciak királya is ellene vonult birodalmának külső tartományaiban, nyolcvanezer harcossal,⁷⁰³ és a kazárok királya nagy sereggel vonult *al-Bab wa-al-Abwab* (Derbend, Dagesztán) felé, hogy megbosszulja a kárt és pusztítást,⁷⁰⁴ [továbbá] hogy két ember az arabok közül, egyikük 'Abbas, a Kancsal, a másik 'Amr, a Kékszemű, hatalmas arab sereggel táborozott az Eufrátesz partján és támadásokat intézett Sawad⁷⁰⁵ lakosai ellen. [Hurmuz] Ellenségei felbátorodtak ellene, és rátörtek országára. Olyannyira bekerítették országát, hogy utóbb úgy emlegették azt, mint lyukas szitát. Továbbá azt mondták, az ellenség úgy bekerítette Perzsia földjét minden oldalról, ahogy az új húrja feszül az új két vége között. *Shabah, a türkök királya* üzenetet küldött Hurmuzhoz és a perzsák főembereihez, bejelentve csapatai felvonulását, mondván: „Hozasd rendbe a hidakat a folyók és vádik [kiszáradt folyómedrek] felett, hogy átkeljek az országodba, és építtess hidakat a folyók felett, ahol még nincsenek. Így cselekedj minden folyónál és vadinál, melyek utamban fekszenek a te földed és a bizánciaké között, mert elhatároztam, hogy ellenük vonulok a te földeden keresztül.” Hurmuz nagy félelembe esett ezektől a fenyegetésektől, és tanácsot ült. Úgy döntöttek, hogy a türkök királya ellen fordulnak. Így Hurmuz visszaküldött hozzá egy embert az al-Rayy népéből [Dél-Káspium], Bahram Dzsushnasz fiát, Bahramot, akit *Dzsubinnak* neveztek⁹², s vele tizenkétezer embert, akiket Bahram személyesen válogatott össze – érett és tapasztalt embereket, nem ifjoncokat.⁷⁰⁶ Azt is mondják, hogy Hurmuz seregszemlét tartott abban az időben a fővárosában azok között, akiket feljegyeztek a *diwan* tekerceken (*al-diwaniyyah*),⁷⁰⁷ összegyűjtve hetvenezer harcost. Bahram gyorsan előrenyomult a csapatokkal, melyek csatlakoztak hozzá, miközben Heratnál és Badghisnál elvonult. *Shabah*-t váratlanul érte Bahram megjelenése, amikor az táborát vert a szomszédságában. Üzeneteket váltottak egymással, és összecsaptak a seregek, és Bahram megölte *Shabah*-t egyetlen nyíllövessel. Mint mondják, a perzsák birodalmában hárman vannak a legügyesebb íjászok: '*r.sh. sh.yat.y.n* [pehl. Aris Shivatir], aki Manushihr és Firasiyat háborújában harcolt,⁷⁰⁸ *Sukhra*, aki a türkök elleni háborúban harcolt;⁷⁰⁹ és *Bahram*. Ez a Bahram szabadrablást engedélyezett *Shabah* táborában, és elfoglalta a palotáját. *B.r.mudhah*,⁷¹⁰ *Shabah* fia, aki apjával egyenlő volt, Bahram ellen vonult, aki megtámadta, menekülésre kényszerítette, és ostromolni kezdte egy bizonyos erődjében. Oly keményen szorongatta *B.r.mudhah*-t, hogy ez megadta magát, Bahram fogolyként visszaküldte Hurmuzhoz, és mérhetetlen sok kincset zsákmányolt az erődben. Azt mondják, hogy Hurmuzhoz vitette a kincset, ékszereket, edényeket, fegyvereket és más zsákmányt, melyeket összesen kétszázötvenezer tevé szállított. (ford.: Z.T.Cs.)

⁹¹ The History of al-Tabarī, Vol. 5., *The Sasanids, the Byzantines, the Lakhmids, and Yemen*, trs. C. E. Bosworth, 1999., pp.298-303., jegyzeteket ld. az eredetiben; a 701. jegyzet a heftalita hunokra vonatkoztatja a tudósítást, akiket a perzsa-türk szövetség 558-ban legyőzött, de a *Shabah/csopan* címet náluk nem említik a források; meg lehetett viszont a kárpáti avar-hunoknál a 7. században (uar és chiön törzsek), akik úgy tűnik a csatlakozott, szövetséges népek vezetőinek adományozták, vagy azok hozták magukkal, ld. bővebben 31. jegyzet.

⁹² Azaz *Csóbin*, mely a csobán, csopan cím perzsa eredetije (sah 590-591); eszerint két „Csaba” harcolt egymás ellen, eltérő származású, de azonos rangú vezérek; ld. alább, 31. jegyzet.

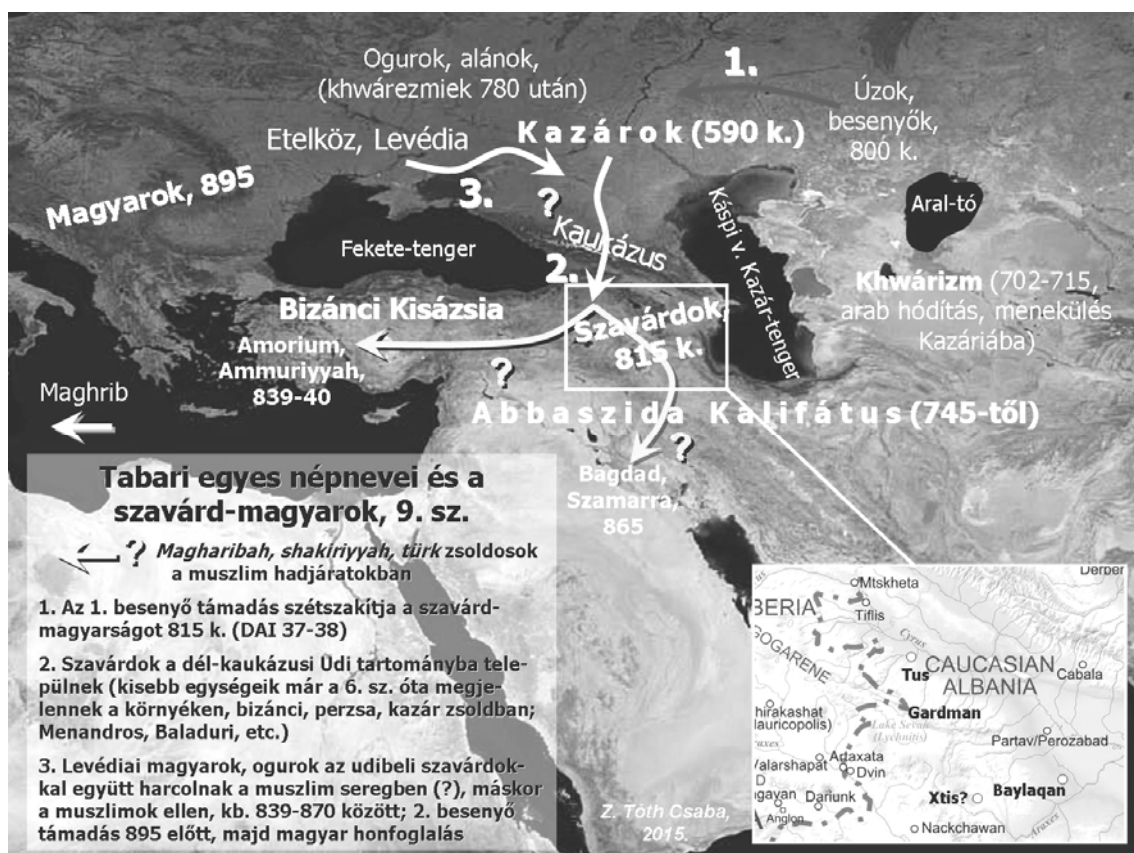
A „Shabah” névben jól felismerhető a már sokat, bár néha egészen történetietlenül tárgyalt *csaban*, *csobán* = ispán, helytartó méltoságnév, melyet Tabari tévesen a „legmagasabb” türk címnek nevez, s amely a kiadói jegyzet szerint *iráni* kölcsönszó a törökben, hiszen *ab ovo* nem szerepel az ótörök vagy hun címek között, csak azután, hogy a hunok, türkök szorosabb kapcsolatba kerültek a perzsákkal (AD 5-6. sz.). Ebből a méltoságnévből származott a *Csaba* személynévünk is, minden jel szerint a 7. században élt ogur-türk fejedelemtől, *Kuber* tisztségéből, melyet a pannóniai avaroknál betöltött egy ideig, s aki egy Atila-utód volt.⁹³ Ő volt az a „Csaba királyfi”, akire Kézai az egész hun-történetet építette, az ő emléke maradt fenn a *székelyeknél*, akik vele és/vagy más „hun” csoportokkal jöhettek a Kárpát-medencébe, majd a Görögországba távozása után visszavárták.⁹⁴

Összefoglalva tehát, ha Tabari adatai a „magharibah” névről feltételes módon kezelendők is, egyéb források igazolják a szavárdok, vagy szavárd-magyarok szereplését a Dél-Kaukázusban, a 9. században, s ezt a szereplést ugyanaz kellett jellemezze, mint a korábbi századainkat és a honfoglalás utáni évtizedeinket, nagyjából az államalapításig: a „hadak ösvényét” tapostuk, zsoldban vagy önálló hadivállalásokban, melyek során egészen Spanyolországig eljutottunk (Ibn Hajjan a 942. évi andalúziai hadjáratunkról). Miért ne tehettek volna meg hasonló távolságokat a szavárdok is, muszlim zsoldban, akár Amoriumig (839-40), Bagdadig (865)? S miért ne vehettek volna részt ebben levédiai, Dnyeper környéki magyar lovasíjász századok? Bár a besenyők voltak azok, akik kettészakították népünket Konstantin császár értesülései szerint (a 8 besenyő-kangar törzs túlerőben lehetett, ld. DAI 37-38), de ezt követően még sokáig, kb. 895-ig nem ékelődtek be a Kaukázus és a Dnyeper közé, és az első támadás után a magyarok (Megyer, Nyék) szövetségre lépve az 5 ogur-török törzsszel (Tarján, Jene, Kurt-gyarmata, Kér, Keszi; ettől kezdve lettünk „türkök”), immár „hétmagyarokként” (Anon. 1, 3, 5., *Dentumogeri*, tör. yedi = hét számnévből), megerősödve a „kavarokkal” (DAI 39), esetleg még a kazárok más ogur-türk segédsapataival (Tabari: türkök és magharibák; Isztakhri: 10 ezer muszlim lakik a kazár fővárosban; Hincmar,

⁹³ O. Pritsak: *Die bulgarische Fürstenliste*, 1955, a listán apja, Korut/Kuvrat, és idősebb bátyja, Bezmer szerepel, ld. még Theophanes-nél „Batbajan”, a Meótisznál, AD 671 körül, Nicephorusnál „Basianos”.

⁹⁴ *Tarniák, kotragérek* (Theophyl. Sim., VII. 8), vmint fehér ogurok, *belije ugri* (Poveszti, 610-641 k.), és *Albis Ungani* (Ravennai Anon. IV. 18., 700 k.), v.ö. 630-ban 9000 „*bulgár*” költözött a pannóniai avaroktól a bajorokhoz is (Fredegár krónikája, LXXII.). Ld. Csaba-monda, Ipolyi: Magyar Mythologia, Lugossy: Csillagismeik közlemény; már többen utaltak rá, hogy a krónikák „hun-történetében” avar kori események tükröződhetnek, s Atila fia, Irnik sem lehetett „csaban”, v.ö. Kézai 12: lat. *span*, „hun” szó; 7: a hunok bejövetele a „700. évben”; 20-22: „*Csaba*” távozása *Görögországba*, az *ittmaradt székelyek*, majd a *khwárizmie* bejövetele, akiket Kézai „rokoni” fokra emel (a székelyekkel együtt a csatlakozott népeknek fenntartott első hadrendben harcoltak, ld. még a székely *Koromza* ág és a lat. *corosmin*, Györffy, MKE, 18, 74). Ld. Anon. 45: *Sobamogeri*, „Csaba-magyarok” a görögországi Neopatras környékén, de egy történetben adja elő a szavárdok és Kuber, sőt valószínűleg egy honfoglaláskori vezér idegen földön maradását is (v.ö. a Skopje környéki „türkök”, *Turkon o Vardarioton*, Notitia Epis. 9. sz., 3,208, 10,330, Parthey, 1866). A Miracula St. Demetrii II. 5. szerint Kuber a Keramesios mezőn telepedett le, in Bálint Cs.: *Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai*, de a Notitia Episc. 3,670, 10,747 (Parthey) szól egy *Kutziagru*, meglehet *kutrigur*, azaz *tokur-ogur/9-ogur* ppségről, mely Neopatrasz metropolitához tartozott. Ld. kínai átírásban *ch'up-an*, 7. századi türk személynévben, Maenchen-Helfen: *The World of the Huns*, 1973, pp. 396, 402-403, besenyő törzsnévként *Csaban*, DAI 37, és egy kaukázusi albán fejedelem, Grigor *Sup'an* nevében is († 851 k.), aki kazár, hun vazallus lehetett (Movses Kalankatvatci/Dasxuranczi: *The History of the Caucasian Albanians*, 1961, p.219, a neten, *History of Aghuans*, Book II. Chapt. 21, p.138). A régi szláv *zsupán* cím is ogur-türk/onogur-bolgár eredetű lehet, ld. *zupan* alakban a *De cerimoniis*-ben, v.ö. a szláv-avar-ogur közös hadjáratok a Balkánon, a 6. században, Szádeczky: *Az avar történelem bizánci forrásai*, 23.§: „*A korai avar korszak világtörténelmi jelentősége ugyanis Samo felkeléséig (623), ill. Konstantinápoly sikertelen ostromáig (626) éppen ebben áll, hogy e szláv tömegek egészében avar irányítás alatt, a fölülményes nomád katonai szervezethez kapcsolódva hatolnak előre dél és nyugat felé*”; az avarok között kutrigurok is megjelentek (ld. uitt; megj.: az avarok iráni *ouar* és *chiön*, azaz heftálita hun törzsekből álltak, Theophyl. VII. 7.; és *ouarnoi*, *ovareis* Baktriában, Areiában: Ptol., VI. 11,6, 17,3., és *Awaro* vezér és országa *Awarshatr*, Bundahisn, 34,43; ld. Tóth Tibor, Éry Kinga, Fóthi Erzsébet antropológiai kutatásait). Ld. még a Nagyszentmiklósi kincs 21. csészéjén a türk nyelvű, görög betűs *zoapan* felirat; megj.: Priscus, aki személyesen járt Atila udvarában, nem említi ezt a tisztséget a hunoknál (v.ö. O. Pritsak: *The Hunnic Language of the Attila Clan*, 1982, p.434, 473).

Annales Bertiniani 839-ben még *Rhos chacan*-t említi, vagyis kazár helytartót a ruszok, szlávok felett), résztvehettek az udibeli szavárdokkal együtt a muszlim hadjáratokban (Konstantin magyar adatközlő, Bulcsu és Termacsu szerint a kárpáti magyarok és a kaukázusi szavárdok még 950 körül is tartják a kapcsolatot, bár lehet, hogy ez a honfoglalás előtti évekre vonatkozott). Ami a szövetségesekhez való viszonyt illeti, szintén azt látjuk, hogy szavárdok és magyarok együtt és külön is elsősorban a *saját érdekeiket* tartották szem előtt, ami olykor szembenállt a korábban megkötött szövetségekkel, vagy akár a fejedelem, a tanács „irányvonalával”, s a kereszténység felvétele sem ment egycsapásra, de nem is tiltották a köreikben (ld. kaukázusi hunok térítése már az 5. század elejétől, és a honfoglaló magyarok sírjaiban is többször megjelennek a bizánci keresztiek). Ez lehetett a helyzet a szavárd-magyarokkal is, akik a Dél-Kaukázusban fokozatosan tértek át az ősvallásról a kereszténységre, annak keleti, örmény, bizánci formájára, amit szintén kísérhettek hullámvölgyek, belső szakadások, egyes vezérek és csapataik elpártolása, muszlim zsoldba szegődése. Tabari kifejezetten említi egy *Wasif b. Sawartakin al-Turki*-t,⁹⁵ azaz *Szavárd tegin, a türk (magyar) fia Wasif*-ot, a 906. évben, aki nagyon úgy tűnik, hogy egy szavárd-magyar vezér iszlám hitre tért fia lehetett, s vele együtt bizonyára volt egy állandó szavárd-magyar csapat is a muszlimok között. De mindez talán nem fordította őket szembe a saját véreikkel, mikor harcra került sor, pl. Tabari nem említi, hogy 852-ben, Stephanos unokaöccsének elfogásakor jelen lettek volna a magharibák, türkök, s Drasxanakertci szerint 910-ben a szavárd-magyarok elhagyják az örményeket a csata közben, vagyis lehettek szavárd-magyarok a muszlimok között, akikkel nem akartak összecsapni. Ezeket a szövetség-váltásokat a külső szemlélők, történetírók nyilván nem tudhatták mindig követni.

Mély tisztelettel fejet hajtva a magyarságtól egykor elszakadt, s a dél-kaukázusi Udi tartományban letelepedett, nagymúltú *szavárd, másképp szabir* nép méltatlanul elfeledett emléke előtt, indítványozom a történelmi-szellemtörténeti örökségünk iránt odaadóan érdeklődő honfitársaim számára a keresztény hitéért, szabadságszeretetéért, emberi méltóságáért 1160 esztendeje, A.D. 855-ben hőiesen vértanúságot szenvedett szavárd fejedelem, örményül

Sewordi Step'annos szentté avatási eljárásának kezdeményezését

a görögkeleti egyházban, s ennek teljesülésével együtt *emléknapját* (Szavárd Szt. István, vértanú, angol nyelven St. Stephanos, the Sewordi, Martyr, Aug. 3.) *ünnepé* tenni, elsősorban Magyarországon és Örményországban, egyidejű szertartás, kulturális rendezvények keretében.

Z. Tóth Csaba, 2015.

1. Tusz (Udi)	6. Samarra
2. Baylaqan (P'aytakaran)	7. Bagdad
3. Barda'a (Partav)	8. Amorium (Amoriyyah)
4. Xtis/Ktric	
5. Kitarizon	

